

Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borçlanma ve Dış Yardımların Yoksulluk Üzerindeki Etkisi: Yatay Kesit Analizi İle Bir İnceleme¹ *The Effects of External Debt and Foreign Aid on Poverty in Developing Countries: An Investigation with Cross Section Analysis*

Fazlı YILDIZ

Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, fazli.yildiz@dpu.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Geliş 4 Ocak 2018
Düzeltilme Geliş 25 Şubat 2018
Kabul 10 Mart 2018

Anahtar Kelimeler:

Dış Borç, Dış Yardım, Yoksulluk, Gelişmekte Olan Ülkeler

© 2018 PESA Tüm hakları saklıdır

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, gelişmekte olan ülkelerde dış borçlanma, dış yardım ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Çalışmada 102 gelişmekte olan ülkenin 2015 yılı verileri kullanılarak, yatay kesit analizi ile test edilmiştir. Araştırmanın ampirik bulgularına göre, gelişmekte olan ülkelerde dış yardım kullanım oranının yoksulluğu azaltıcı ve insani gelişmişlik düzeyini de arttırıcı etkisi vardır. Dış borçluluk düzeyinin ise yoksulluğu arttırıcı ve insani gelişmişlik düzeyini azaltıcı etkisi olduğu test edilmiştir. Genel olarak araştırma sonuçları, dış yardım düzeyinin yoksulluk üzerinde azaltıcı ve dış borçluluk düzeyinin ise yoksulluğu arttırıcı etkisi olduğunu göstermiştir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received 4 January 2018
Received in revised form 25 February 2018
Accepted 10 March 2018

Keywords:

External Debt, Foreign Aid, Poverty, Developing Countries

© 2018 PESA All rights reserved

ABSTRACT

The aim of this study investigates the relationship between external debt, foreign aid and poverty in developing countries. This study tests 102 developing countries with data for the year 2015 by using crosssectional analysis. Empirical findings of the study show that the rate of foreign aid utilization in developing countries has an effect of decreasing poverty and increasing the level of human development. The level of external indebtedness has been tested to be an effect of increasing poverty and reducing the level of human development. In general, research results have shown that the level of foreign aid is decreasing on poverty and the level of external indebtedness is the effect of increasing poverty.

¹ Bu çalışma 5-7 Ekim 2017 tarihlerinde Antalya’da düzenlenen 3 rd International Conference of SCF on “Economic and Social Impacts of Globalization” konferansında özet bildiri olarak sunulmuştur.

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkeler için kendi kaynaklarıyla ekonomik gelişmelerini sağlamak mümkün olmadığından gelir ve harcama arasında oluşan açığı kapatmak için dış kaynaklardan borç ve dış yardım alma zorunlulukları vardır. Dış borçlanma, uluslararası finansal kurumlar, uluslararası piyasalar, ticari bankalar veya devletler gibi uluslararası borç veren kesimler tarafından verilen borçlardan oluşur. Dış borçlanma finansal sermaye kaynaklarından biridir. Dış yardım ise, bir ülkenin başka bir ülkeye ekonomik, teknik, askeri veya diğer şekillerde ekonomik ve sosyal altyapıyı iyileştirmek ve yenilemek için sağladığı, belirli bir oranı bağlı niteliğinde olan parasal aktarımlardır. Dış kaynaklar yoluyla sağlanan sermaye birikimi, gelişmekte olan ülkelerde hedef alınan ekonomik büyüme hızını sağlayacak sanayi üretimi, hammadde, makine teçhizat ithalat taleplerini karşılamada ekonomik büyümeye yardımcı olacaktır.

Dış borçlar, genellikle gelişmekte olan ülkeler tarafından kalkınmanın finansmanı ve ekonomik dengenin sağlanması için talep edilmektedir. Kaynakları yetersiz ve sermaye birikimi düşük olan gelişmekte olan ülkelerde dış borçlar, kalkınmanın finansmanı açısından büyük önem taşımaktadır. Dış borçlanma yoluyla sağlanan kaynaklar, ekonomide verimlilik artışı sağladığı seviyeye yani massetme kapasitesine kadar kullanılabilir. Massetme sınırından sonra borç alınması ülke içi kaynakların ters yönlü ülke dışına transferine neden olacaktır.

Dış yardım-büyüme literatüründe, dış yardımın tasarruf ve yatırım üzerindeki etkisiyle ekonomik büyümeyi artırma potansiyeline sahip olduğu ve bunun sonucunda yoksulluğun azaltılabileceğini savunulmaktadır. Ayrıca büyümeyi teşvik eden dış yardımların gelir yoksulluğunu azalttığı ve yoksulların refah düzeyini arttırdığı düşünülmektedir (Philip, 2013: 10). Dış yardımların yoksulluğu azaltıcı etkisi ülkedeki yatırım kapasitesini genişleterek ekonomik büyümeye neden olması ve bu sürecin de yoksulluk üzerinde azaltıcı etkide bulunmasıyla ilişkilendirilmektedir (Masud ve Yontcheva, 2005: 3).

Yoksullukla mücadele stratejilerinin geliştirilmesinde dış borç ve dış yardım kullanımı gelişmekte olan ülkeler için incelenen önemli konulardan biridir. Bu çalışmada gelişmekte olan 102 ülke için dış borç ve dış yardımların yoksulluk üzerindeki etkisi yatay kesit analizi ile analiz edilecektir. Araştırmada sırasıyla; dış borç ve dış yardımların yoksulluk ile ilişkisinin teorik çerçeve, ampirik literatür incelemesi ve yoksulluk ölçümünde kullanılan bileşik yoksulluk endekslerine yer verilmiştir. Devamında model, veri seti, ekonometrik analiz ve ampirik bulgular sunulmuştur.

1.Literatür İncelemesi

1.1.Dış Yardım ve Yoksulluk İlişkisi

Literatürde dış yardımların ekonomik büyümeyi ve yardım alan ülkedeki insanların yaşam koşullarını iyileştirip iyileştirmediği konusu hala tartışılmaktadır. Dış yardımların etkililiği konusundaki yaygın şüpheye rağmen, dış yardım uygulamaları Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşmayı amaçlayan uluslararası kalkınma programlarının merkezinde olmuştur. Dış yardımların etkisini belirleyen faktörler: Yardım alan ülkenin ekonomik, politik ve sosyal koşulları, yardım konuları, yardımların yapısal düzenlemeleri destekleme oranları, yardımların yurt içi tasarrufların yerine geçme düzeyleri, yardımların yatırım veya tüketim etkileri, yardım alan ülkedeki kamu yönetimindeki yolsuzluk düzeyi, yardım alan ve donör ülke prosedürlerine dayanan uygulamalardır (Görgülü, 2016: 1310-1312).

Az gelişmiş ülkelerde ekonomik büyümeyi sağlayacak sermaye birikimi için tasarruf yetersizliği sorunu vardır. Dış yardımların yoksulluğu azaltmada etkili kabul edilmesinin ana sebebi az gelişmiş ülkelerin yoksulluk tuzağı içinde buldukları varsayımdır. Dış yardımlar, tasarruf artışı, sermaye birikimine katkı, etkin işgücü kullanımı, sağlık ve eğitim yatırımlarını artırma, yardım alan ülkelerin ileri teknoloji içeren yatırım mallarını ithal etme olanaklarını geliştirme yoluyla katkı sağlar (Sachs vd., 2004: 117-121).

Dış yardımların uygulama sonuçlarına ilişkin etkinliği açıklamak için üç temel argüman ileri sürülmektedir: Birincisi, dış yardım etkinlik çalışmaları bağışçıların amacını sadece ekonomik

büyümenin teşvik edilmesi veya alıcı ülkelerdeki yoksulluğun azaltılması olarak tanımlarken, bağışçılar stratejik sebeplerden dolayı yanlış alıcılara yardım ederek yardımların tahsisinde hata yapılmaktadır. İkincisi, alıcı hükümetlerin kalkınma dışı konuları öncelikli yaparak dış yardımları kötü kullanmalarındır. Üçüncüsü ise, dış yardımların etkinliğinin sadece makroekonomik göstergeler olan GSYH'daki büyüme ile ölçülmesi tek başına yeterli bir ölçü değildir. Bunun yanında bebek ölüm hızı, ilköğretim oranları ve ömür beklentisi gibi yoksulluk ile ilgili sosyal göstergeler üzerindeki etkisinin de ölçülmesi gerekir (Masud ve Yontcheva, 2005: 4-5).

Dış yardımların yoksulluk üzerindeki etkisine yönelik ampirik çalışmalar farklı ekonometrik yöntemler kullanılarak yapılmıştır. Dış yardım ve yoksulluk ilişkisine ilişkin ampirik literatür incelendiğinde on yıllardır tartışılan bir konu olduğunu ve elde edilen ampirik sonuçların da farklılıklar gösterdiğini ifade edebiliriz.

Dış yardımların yoksulluğun azaltılmasında etkisi olduğunu gösteren incelenmiş ampirik literatür: Alvi and Senbeta (2012) dış yardımlar, çok taraflı yardımlar ve hibeler yoksulluk oranı ve yoksulluk boşluğu endeksi ile ölçülen yoksulluk üzerinde azaltıcı, Arshad vd. (2014) dış yardımların ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi, Asra vd. (2005) dış yardımların ve dışa açıklığın yoksulluğu azaltıcı, Bahmani-Oskooee and Oyolola (2009) dış yardımlar, sosyal harcamalar, kurumsal kalite, gelir eşitsizliği ve ekonomik büyümenin yardım alan gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğu azaltıcı, Calderon vd. (2006) and Chong vd. (2009) dış yardımların yoksulluğu ve gelir eşitsizliğini azaltıcı, Feeny (2003) Papua Yeni Gine'ye yapılan dış yardımların kullanım alanlarının yoksulluğun etkili bir şekilde azaltılmasına katkı sağladığı, Senbeta (2009) dış yardımların ve finansal sektördeki gelişmişliğin yoksulluğu azaltıcı, Woldekidan (2015) dış yardımların hane halkı tüketim harcamalarını arttırarak ve bebek ölüm oranlarını azaltarak yoksulluk üzerinde azaltıcı etkisi olduğu sonuçlarını elde etmişlerdir.

Dış yardım ve yoksulluk ilişkisinde dış yardımların yoksulluk üzerinde azalış etkisi sonucu elde edilememiş ampirik literatür: Boone (1996), dış yardımların bebek ölümleri, ilköğretim oranları ve yaşam beklentileri üzerinde önemli bir etkisinin bulunmadığı, Herzer and Nunnenkamp (2012) dış yardımların gelir eşitsizliğini arttırıcı bir etkisi olduğu, Ijaiya and Ijaiya (2004) yüksek yolsuzluğun neden olduğu kötü ekonomik yönetim, kötü yönetişim, politik ve ekonomik istikrarsızlıklardan dolayı dış yardımların yoksulluk üzerinde azaltıcı etkisi olmadığı, Masud and Yontcheva (2005) sivil toplum örgütleri dış yardımlarının bebek ölüm oranını azalttığı, ancak iki taraflı yardımların bebek ölüm oranı ve okuryazarlık oranını azaltmaya yardımcı olmadığı, Philip (2013) teknik yardımların yoksulluğu azaltıcı, toplam dış yardımlar ve gıda yardımlarının ise yoksulluk seviyesini sonucunu elde etmişlerdir.

1.2.Dış Borçluluk ve Yoksulluk İlişkisi

Dış borçlanma ve yoksulluk arasındaki ilişki doğrudan ya da dolaylı biçimde olabilir. Doğrudan ilişki, dış kaynaklardan sağlanan fonların alıcı ülkede sağlık, eğitim gibi sosyal programların finanse edilmesi gibi hangi alanlarda kullanılacağı ile ilgilidir. Dolaylı etki ise ekonomik büyüme ve gelir artışına sebep olan yatırımların oynadığı rol ile açıklanır. Krugman (1988), büyük miktardaki dış borç stokunun borç çıkmazına yol açtığını ve bunun sonucunda yatırım azalışının daha düşük büyümeye neden olduğunu öne sürmüşlerdir. Devletin borç ödemesi için büyük miktarda kaynak ayırması hem kamu, hem de özel kesim yatırımlarının azalmasına sebep olacaktır. Krugman (1988), borç yükü hipotezi ile borç yükünün likidite, tüketim hacmi ve sermaye oluşumu üzerinde negatif etkisi olduğunu ileri sürmektedir (Saungweme and Mufandaedza, 2013: 23).

Son zamanlarda ekonomistler arasında bir ülkenin dış borçluluk düzeyinin optimum seviyesinin belirlenmesinde temel çalışmalardan birisi "Borç Laffer Eğrisi" yaklaşımıdır. Borç Laffer Eğrisi yaklaşımı, dış borcun nominal değeri ile borcun piyasa değeri arasındaki ilişkinin belirli bir noktaya kadar bire bir olduğunu, borç seviyesinin belirli bir eşğin üstünde artmaya devam etmesi durumunda, nominal değerdeki mutlak artış, piyasa değerindeki marjinal düşüşü telafi edemeyeceğini ve bu nedenle ülkenin "borç çıkmazı" nedeniyle sıkıntı yaşanacağını iddia etmektedir. Bu yaklaşıma göre dış borç ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkide teorik de olsa bir kritik seviye vardır ve bu kritik seviye aşıldığı takdirde dış borcun

büyümeyle negatif yönde etkilemeye başlayacağı düşünülebilir (Bachvarova, 2008: 6-8). Ayrıca Nguena (2014), ülkelerdeki gayri safi yurtiçi hasıladaki düşük büyüme oranı, aşırı değerli döviz kuru ve vergi yükü gibi dolaylı faktörlerin sadece sermaye hareketine neden olmakla kalmayıp, aynı zamanda yurt dışından kredi talebi yarattığını ve dış borcu artırdığını ileri sürmüştür (Nguena, 2014: 10).

Dış borçlanmanın ekonomi üzerindeki etkilerini analiz eden farklı yaklaşımlar vardır. Darryl (2011); Borç birikiminin sürdürülebilir olması için dış borcun büyüme oranının yerli üretim, ihracat veya vergi gelirlerinden daha yüksek olmaması gerektiğini belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle, dış borç stoğunun yurtiçi üretime oranı ya sabit kalmalı ya da zamanla azalmalıdır. Bu yaklaşım, dış borçların yerli tasarruflar ve yatırımların yerine geçeceğini ve bundan dolayı yerel tasarruf ve yatırımlar üzerinde dışlama etkisi (crowding out) ortaya çıkaracağını ifade etmektedir (Ugwuegbe vd., 2016: 160). Dış borçlanmanın zorunluluk olarak değerlendirildiği bir diğer yaklaşıma göre ise; yatırım-tasarruf, ticaret ve mali açığın bileşimi olarak uzun vadeli olarak harcamalardaki artışı finanse edecek kadar normal gelirlerin yüksek olmadığını ifade eden yapısal açıkların ortadan kaldırılması için dış finansman kaynaklarına ihtiyaç duyulmaktadır (Ugwuegbe vd., 2016: 161).

Teorik ve ampirik literatür incelendiğinde, dış borçlar ve yoksulluk arasındaki doğrudan ilişkiye dair çalışmalar kısıtlı olmasına rağmen, dış borç ile yoksulluk arasındaki ilişki genellikle dolaylı olarak ekonomik büyümenin yoksulluğun azalmasına neden olduğu varsayımıyla sunulmuştur. Bu yönüyle literatürdeki çalışmalar dış borç, ekonomik büyüme ve yoksulluk ilişkisini inceleyen çalışmalar ağırlıklıdır. İncelenmiş ampirik çalışmaların sonuçlarında genellikle dış borçlanmanın ekonomik büyüme ve yoksulluk üzerindeki etkisi negatif test edilmişken, bazı ampirik çalışmalarda ise pozitif etki test edilmiştir.

Bu çalışmalar; Loko vd. (2003) dış borçların sosyal harcamalar üzerindeki dışlama etkisinden dolayı bütçe kaynaklarından eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi alanlara ayrılan harcamalarda azalış etkisi, Umaru vd. (2013) dış borçların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatif, Saungweme and Mufandaedza (2013) dış borçlanmanın ve dış borç servisinin kısa dönem kişi başına düşen gelir seviyesi ve bebek ölüm oranları üzerindeki etkisi negatif, Oyedele vd. (2013) dış borçların ve dış borç servisinin yoksulluğa sebep olduğu, Akram ve Hamid (2016) kamu dış borcu ve dış borç servisinin gelir eşitsizliğini gidermede etkisi olmadığı, Mba vd. (2012) dış borçların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatif, Arshad vd. (2014) dış borçlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki negatif, Ekpo and Udo (2015) kamu borçlarının ekonomik büyüme hızı ve yoksulluk azalışı üzerindeki etkisi negatiftir. Ancak Ugwuegbe vd. (2016) dış borçlanmanın ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi, Nguena (2014) geleneksel dış borçlanmanın önemli bir kısmını içeren sermaye akımlarının yoksulluk seviyesinin iyileşmesinde katkısı olduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

2.Yoksulluğun Ölçümü: Bileşik Yoksulluk Endeksleri

Yoksulluk ölçümlerinde son zamanlarda yaygın olarak kabul gören anlayış, yoksulluğun tek bir ölçüt ile ölçülemeyeceği bu nedenle gelir ve tüketim harcamalarına ilişkin verilerin yanı sıra sağlık, eğitim ve diğer sosyo-ekonomik göstergelerin birlikte bileşik göstergeler halinde kullanılmasıdır (Kaya, 2009: 17). BM Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen, zaman içerisinde kullanılan göstergelerde ve ölçüm yöntemlerinde değişikliklerin olduğu insani gelişmişlik endeksi (HDI) ve çok boyutlu yoksulluk endeksi (MPI) en yaygın kullanılan bileşik endeksleridir.

Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (MPI): UNDP tarafından yayınlanan İnsani Gelişim Raporları'nda 1997 yılından 2009 yılına kadar yoksulluğu ölçmek için İnsani Yoksulluk Endeksi kullanılmıştır. Ancak UNDP 2010 yılında yayınladığı raporunda insani yoksulluğu çok boyutlu bir bakış açısıyla değerlendirmiş ve yeni bir yoksulluk ölçüm yöntemi olarak Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksini (ÇBYE) tanıtmıştır. ÇBYE ile aynı hane içinde sağlık, eğitim ve yaşam standardı göstergeleri kullanılarak yaşanan birden fazla yoksulluğun ölçülmesi ve yoksulluğun yoksunluk temelinde hesaplanması hedeflenmektedir. ÇBYE, üç farklı boyuttan (sağlık, eğitim ve yaşam standartı) ve on farklı göstergeye ait hanehalkı anketlerinden elde edilen verilerden yola çıkarak hesaplanmaktadır (Alkire ve Robles, 2016: 2).

Tablo 1: Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi: Boyutları ve Göstergeler

	Üç Boyut	Boyutların Ağırlıkları	On Gösterge (Göstergelerin Ağırlıkları)
Yoksulluğun Üç Boyutu	Sağlık	1/3	-Beslenme (1/6) -Çocuk Ölüm Oranı (1/6)
	Eğitim	1/3	-Okullaşma Yılı (1/6) -Çocukların Okula Devamlılığı (1/6)
	Yaşam Standardı	1/3	-Elektrik (1/18) -Kanalizasyon (1/18) -Su (1/18) -Yer (Zemin) (1/18) -Pişirme Yakıtı (1/18) -Varlıklar (1/18)

Kaynak: Human Development Report 2016, Technical Notes Calculating the human development indices, s.1

İnsani Gelişmişlik Endeksi (HDI): UNDP tarafından geliştirilen ve 1990'dan itibaren yayınlanan İGE'nin hesaplanmasında zaman içerisinde bazı değişiklikler olmakla birlikte, 2011 yılından itibaren uzun ve sağlıklı yaşam, bilgiye erişim ve kaliteli bir yaşam standardı olmak üzere üç boyutta insani gelişmeyi ölçmektedir. Endeks değerleri (0 ile 1) arasında dört kategoriye ayrılarak; "0-0,540" düşük, "0,556-0,698" orta, "0,700-0,790" yüksek ve "0,808-1" Çok yüksek insani gelişme kategorisinde değerlendirilmiştir (UNDP, 2016: 27).

Tablo 2: İnsani Gelişmişlik Endeksi: Boyutları ve Göstergeler

Üç Boyut	Dört Gösterge	Üç Endeks
Uzun ve Sağlıklı Yaşam	-Ortalama Ömür Beklentisi	Yaşam Beklentisi (Sağlık) Endeksi
Bilgiye Erişim	-Beklenen Okullaşma Yılı -Ortalama Okullaşma Yılı	Eğitim Endeksi
İyi Bir Yaşam Standardı	-Kişi Başına GSYH (SAGP-ABD \$)	GSYH (Gelir) Endeksi

Kaynak: Human Development Report 2016, Technical Notes Calculating the human development indices, s.1

3. Model ve Veri Seti

Çalışmanın uygulama bölümünde dış borçlanma ve dış yardımlar ile yoksulluk arasındaki ilişki "yatay kesit analizi" ile tahmin edilecektir. Çalışmanın örnekleminde yoksulluk verilerinin açıklandığı 102² gelişmekte olan ülke için 2016 yılında UNDP tarafından yayımlanmış olan "İnsani Gelişmişlik Raporu 2016" daki yoksulluk verileri (2005-2015 dönemlerini kapsayan verilerden elde edilmiş) ile Dünya Bankası tarafından yayımlanan WDI (Dünya Gelişmişlik Göstergeleri) dış borçlanma ve resmi kalkınma yardımları verileri (2015 yılı) temel alınarak seçilmiştir. Çalışmada kullanılacak olan ekonometrik modellerin amacı, ülkelerin dış borçluluk ve dış yardım kullanma düzeylerinin yoksulluk üzerindeki etkilerini analiz etmektir. Çalışmada yatay kesit analizinin tercih edilmesinin temel sebebi, dış borçlanma ve dış yardımlara ilişkin verilerin her yıl düzenli olarak ülkeler için yayımlanmasına rağmen, yoksulluk verilerinin düzenli olarak yayımlanmamasıdır.

Çalışmada kullanılan yoksulluk tanımları; Çok boyutlu yoksulluk indeksi (Multidimensional poverty index), insani gelişmişlik indeksi (Human development index), çok boyutlu yoksulluktaki nüfusun oranı (Population in multidimensional poverty %) ve şiddetli çok boyutlu yoksulluktaki nüfusun oranı (Population in severe multidimensional poverty %) gibi birbirinden farklı değişkenlerdir. Ayrıca dış borçluluk düzeyine ilişkin olarak dış borç stokunun GSYH'ya oranı (External debt stocks % of GNI) ve dış yardım kullanım düzeyine

² Araştırma kapsamındaki ülkeler EK 1'de gösterilmiştir.

ilişkin olarak da net resmi kalkınma yardımlarının GSYH'ya oranı (Net ODA received % of GNI) kullanılmıştır. Modelde kullanılan değişkenler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3: Çalışmada Kullanılan Değişkenler: Tanım ve Veri Kaynakları

Değişkenler	Tanım	Veri Kaynağı
MPI	Çok boyutlu yoksulluk endeksi (Multidimensional poverty index)	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, İnsani Gelişmişlik Raporu (2016)
HDI	İnsani gelişmişlik endeksi (Human development index)	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, İnsani Gelişmişlik Raporu (2016)
PMP	Çok boyutlu yoksulluktaki nüfusun oranı (Population in multidimensional poverty %)	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, İnsani Gelişmişlik Raporu (2016)
PSP	Şiddetli çok boyutlu yoksulluktaki nüfusun oranı (Population in severe multidimensional poverty %)	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, İnsani Gelişmişlik Raporu (2016)
EXD	Dış borç stokunun GSYH'ya oranı (External debt stocks % of GNI)	Dünya Bankası WDI ve Uluslararası Borçlanma İstatistikleri (2017)
AID	Net Resmi Kalkınma Yardımları (Official Development Assistance ODA % of GNI)	Dünya Bankası WDI (2017)

Çalışmanın tahmininde kullanılan modeller dört farklı türde belirlenmiştir. Modellerde bağımsız değişken olarak dış borçluluk düzeyi (EXD) ve kullanılan net resmi kalkınma yardımları (AID) değişkenleri tüm modellerde değişmezken, her bir modelde bağımlı değişken olarak birbirinden farklı yoksulluk tanımları (MPI, HDI, PMP, PSP) kullanılmıştır. Ekonometrik tahminlerde kullanılan modeller aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 4: Çalışmada Kullanılan Modeller

Model	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler	Modelin Denklemi
Model I	MPI	EXD, AID	$MPI_i = \beta_0 + \beta_1 EXD_i + \beta_2 AID_i + \varepsilon_i$ (1)
Model II	HDI	EXD, AID	$HDI_i = \beta_0 + \beta_1 EXD_i + \beta_2 AID_i + \varepsilon_i$ (2)
Model III	PMP	EXD, AID	$PMP_i = \beta_0 + \beta_1 EXD_i + \beta_2 AID_i + \varepsilon_i$ (3)
Model IV	PSP	EXD, AID	$PSP_i = \beta_0 + \beta_1 EXD_i + \beta_2 AID_i + \varepsilon_i$ (4)

Denklem 1, 2, 3 ve 4'teki (i) alt indisi temsil edilen ülkeleri yani kesitleri, (β_0) denklemlerin sabit terimlerini ve (ε_i) ise hata terimlerini ifade etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde dış borçluluk düzeyi ve yoksulluk ilişkisini analiz etmek için geliştirilen dört modelde, 102 ülke için yoksulluk verilerinde (2005-2015 döneminde yayımlanmış tek yıl verisi) ve dış borçluluk ile dış yardım verilerinde ise 2015 yılı verilerinden yararlanılarak tahminde bulunulmuştur.

4. Ampirik Bulgular

Aşağıdaki tabloda çalışmada kullanılan değişkenlere ait ortalama, medyan, maksimum, minimum ve standart sapma değerleri ile, hata terimlerinin çarpıklık ve basıklık katsayılarını kullanarak hata teriminin normal dağıldığı hipotezini test etmede kullanılan Jarque-Bera testi, anlamlılık sonuçları ve korelasyon matrisi değerleri verilmiştir. Jarque-Bera testi normallik sınaması sonuçlarına göre, değişkenlere ait hata terimlerinin normal dağıldığını ileri süren H_0 hipotezi prob. değeri %5 düzeyinden küçük olduğu için reddedilmektedir. Bu nedenle tüm değişkenler normal dağılıma sahip değildir.

Dış borçluluk düzeyini gösteren değişkenin (External debt %of GNI)102 ülke için ortalama 45.13, en yüksek değer 162.99 ve en küçük değerinin ise 1.77, dış yardım kullanım düzeyinde (ODA % of GNI) ise ortalama 5.74, en yüksek değer 44.30 ve en küçük değerinin ise 0.04 olduğu

görülmektedir. Korelasyon matrisini incelediğimizde; dış yardım düzeyi ile yoksulluk değişkenleri arasındaki (MPI, PMP ve PSP) ilişkinin negatif yönlü olduğu, diğer yoksulluk değişkeni (HDI) ile dış yardım düzeyi arasındaki ilişkinin ise pozitif yönlü olduğu görülmektedir. Dış borçluluk düzeyi ile yoksulluk değişkenleri arasındaki (MPI, PMP ve PSP) ilişkinin pozitif yönlü, insani gelişmişlik indeksi değişkeni (HDI) ile dış borçluluk düzeyi arasındaki ilişkinin ise negatif yönlü olduğu tesbit edilmiştir. Ayrıca dış borçluluk düzeyi ile dış yardım kullanımı arasındaki ilişki negatiftir.

Tablo 5: Değişkenlere Ait Temel İstatistik Değerler ve Korelasyon Matrisi

	MPI	HDI	PMP	PSP	AID	EXD
Ortalama	0.16448	0.40157	31.5469	16.6204	5.74089	45.1391
Medyan	0.11455	0.39050	26.2470	7.62846	3.06423	34.9460
Maksimum	0.58388	0.67400	89.8085	73.5348	44.3053	162.997
Minimum	0.00123	0.17500	0.35630	0.01155	0.045100	1.77674
Std.Sapma	0.16837	0.13056	29.3497	20.1184	7.26118	30.5604
Çarpıklık	0.79423	0.21856	0.48901	1.19404	2.59426	1.56884
Basıklık	2.45944	1.86686	1.81268	3.42999	11.9832	6.09571
Jarque-Bera	11.9656	6.26908	10.0566	25.0235	457.386	82.5716
Prob.	0.00252	0.04352	0.00655	0.00000	0.00000	0.00000
Gözlem	102	102	102	102	102	102
MPI	1	0.90811	0.99055	0.98608	-0.29121	0.49520
HDI		1	0.92339	0.86928	0.28660	-0.55191
PMP			1	0.955316	-0.31431	0.50577
PSP				1	-0.25301	0.47767
AID					1	-0.04567
EXD						1

Ekonometrik analizlerin güvenilirliği için bazı diagnostik testlerin uygulanması gereklidir. Yatay kesit analizinde en yaygın görülen sorun değişen varyans sorunudur. Bu nedenle tahminlerin değişen varyans sorunu giderilerek yapılması gerektiği savunulmaktadır (Yanar ve Şahbaz, 2013: 65). Bu çalışmada değişen varyans sorununu gidermek için en yaygın tercih edilen yöntemlerden birisi olan “white heteroskedasticity-consistent standard errors & covariance” (Wooldridge, 2001:55-57) metodu tercih edilerek model tahmini yapılmıştır.

Yatay kesit analizi ile tahmin edilen modellere ilişkin sonuçlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Modellerde değişen varyans sorunu White testi ile tesbit edildiğinden, değişen varyans düzeltilerek tahminler yeniden yapılmıştır. Değişen varyansın düzeltilerek tahminlerin yeniden yapılmasında katsayı değerleri değişmemekte, standart hatalar ve t istatistik değerleri ile anlamlılıkları değişmektedir. Bu açıdan değişen varyans düzeltilerek elde edilen tahmin sonuçları önem ifade etmektedir.

Tablo 6’da sunulan tüm modellerden elde edilen sonuçlar istatistiksel olarak %1 önem seviyesinde anlamlıdır. Ampirik sonuçlara göre; Çok boyutlu yoksulluk endeksi ile dış yardım arasındaki ilişki negatif ve anlamlı (Model I), insani gelişmişlik indeksi ile dış yardım arasındaki ilişki pozitif ve anlamlı (Model II), çok boyutlu yoksulluktaki nüfusun oranı ile dış yardım arasındaki ilişki negatif ve anlamlı (Model III) ve şiddetli çok boyutlu yoksulluktaki nüfusun oranı ile dış yardım arasındaki ilişki negatif ve anlamlıdır (Model IV). Ampirik bulgular dış yardım seviyesinin çok boyutlu yoksulluk ile çok boyutlu ve şiddetli çok boyutlu yoksulluktaki nüfus sayısı üzerinde azaltıcı etkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca dış yardım düzeyinin insani gelişmişlik endeksi üzerindeki etkisi de pozitif bulunmuştur. Bu sonuç gelişmekte olan ülkelerde dış yardım düzeylerinin yoksulluğu azaltıcı ve insani gelişmişlik düzeyini de iyileştirici etkileri olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Tablo 6: Model Tahmin Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişkenler			
	MPI ^H (Model I)	HDI ^H (Model II)	PMP ^H (Model III)	PSP ^H (Model IV)
AID ^H	-0.001483 (0.000344) [-4.316914]***	0.001119 (0.000270) [4.146993]***	-0.280262 (0.062300) [-4.498548]***	-0.152520 (0.039322) [-3.878704]***
EXD ^H	0.011198 (0.002601) [4.305182]***	-0.009709 (0.002067) [-4.696124]***	1.990472 (0.430249) [4.626329]***	1.294154 (0.326241) [3.966858]***
Sabit	0.167135 (0.025682) [6.507932]***	0.603644 (0.019214) [31.41747]***	32.77060 (4.527183) [7.238630]***	16.07543 (3.049271) [5.271892]***
R ²	0.317525	0.373087	0.340794	0.281734
Adj. R ²	0.303737	0.360422	0.327476	0.267224
F-statistic	23.03011	29.45837	25.59030	19.41599
Prob (F-statistic)	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
Durbin-Watson stat	1.920020	1.695202	1.941249	1.903088
Örnek	102			
Yöntem	Ordinary Least Squares (OLS) "White heteroskedasticity-consistent standard errors & covariance"			
Source: Author's Computation (2017) – Eviews 9 Output				
i) *** %1, **%5, *%10 anlamlılık seviyelerini göstermektedir.				
ii) () içi değerler standart hataları, parantez dışı değerler katsayıları ve [] içi değerler ise t-statistic değerlerini göstermektedir.				
iii) Üst indis ^H değişen varyans sorununu dikkate alarak yapılan yeni tahmin sonuçlarını belirtmektedir.				

Dış borçluluk ve yoksulluk ilişkisine ilişkin ampirik sonuçları değerlendirdiğimizde ise; Çok boyutlu yoksulluk endeksi ile dış borçluluk arasındaki ilişki pozitif ve anlamlı (Model I), insani gelişmişlik indeksi ile dış borçluluk arasındaki ilişki negatif ve anlamlı (Model II), çok boyutlu yoksulluktaki nüfusun oranı ile dış dış borçluluk arasındaki ilişki pozitif ve anlamlı (Model III) ve şiddetli çok boyutlu yoksulluktaki nüfusun oranı ile dış borçluluk arasındaki ilişki pozitif ve anlamlıdır (Model IV). Bu sonuçlar gelişmekte olan ülkelerde dış borçluluk düzeylerinin yoksulluğu arttırıcı ve insani gelişmişlik düzeyini de azaltıcı etkileri olduğunu ortaya çıkarmıştır. Genel olarak araştırma sonuçları dış yardım düzeyinin yoksulluk üzerindeki etkisinin azaltıcı ve dış borçluluk düzeyinin ise yoksulluğu arttırıcı etkisi olduğunu göstermiştir.

Araştırma sonucunda dış borçların yoksulluğu arttırıcı etkisi olduğuna ilişkin ulaşılan bulgular literatürdeki Ekpo and Udo (2015), Umaru vd. (2013), Saungweme and Mufandaedza (2013), Oyedele vd. (2013), Akram ve Hamid (2016), Mba vd. (2012), Arshad vd. (2014) ve Loko vd. (2003), dış yardımların yoksulluğu azaltıcı etkisine ilişkin bulgular ise Alvi and Senbeta (2012), Arshad vd. (2014), Asra vd. (2005), Bahmani-Oskooee and Oyolola (2009), Calderon vd. (2006) and Chong vd. (2009), Feeny (2003), Senbeta (2009) ve Woldekidan (2015) çalışmalarına benzer nitelikte sonuçlardır.

SONUÇ

Gelişmekte olan ülkeler ekonomik büyüme ve yoksulluğu azaltma amacına yönelik tasarruf-yatırım açığını gidermek için dış borçlanma ve dış yardımlara ihtiyaç duymaktadırlar. Dış yardımlar eğer uygun bir şekilde kullanılabilirse ekonomik büyümeyi teşvik edecek ve yoksulluğu azaltacak stratejilerden biri olarak düşünülmektedir. Ekonomik kalkınmayı sağlamayı teşvik etmek amacıyla sermaye kaynaklarını harekete geçirmek isteyen gelişmekte olan bir ülke için iç tasarrufların tamamlayıcısı olarak dış borçlanma da çare olarak düşünülebilir. Ancak, dış kaynak kullanımının (dış borç ve dış yardım) etkisi, ülkelerin

ekonomik ve siyasi koşulları, kurumsal yapıları, kaynakların kullanım alanları ve ülke ekonomilerinin dış kaynakları masnetme kapasitesine bağılı olarak farklılık göstermektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde dış borçlanma ve dış yardım kullanımının yoksulluk üzerindeki etkisini incelemek için yapılan araştırma sonucunda, dış yardım kullanım düzeyinin yoksulluğu azaltıcı ve insani gelişmişlik düzeyini de iyileştirici, dış borçluluk düzeylerinin ise yoksulluğu arttırıcı ve insani gelişmişlik düzeyini azaltıcı etkileri olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu sonuçlara göre, dış yardımlar gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi teşvik eden ve yoksulluğu azaltan stratejilerden biridir. Dış borçlanmanın etkisine ilişkin ulaşılan bulgular ise, dış borçluluğun yoksulluğu arttıran sebeplerden biri olduğu, yoksulluk göstergeleri ve insani gelişmişlik üzerinde olumsuz etkide bulunduğu iddiasını desteklemektedir.

Çalışmada elde edilen bulgulara dayalı olarak; gelişmekte olan ülkelerin dış borçlanma stratejilerini etkin borç yönetimini sağlama hedefi doğrultusunda oluşturmaları ve yönetmeleri gerektiği önerisinde bulunulabilir. Dış borçların yurt içi verimli alanlarda kullanımı dış borç servis yükünün azaltılmasına katkı sağlayacaktır. Dış borç servisindeki azalış bütçe kaynaklarının ekonomik altyapı ve sosyal harcamalarda kullanımını sağlayarak, dış borç servis ödemelerinin ekonomik ve sosyal harcamalar üzerindeki dışlama (crowding-out) etkisinin azalmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akram Naeem and Abdul Hamid (2016), "Public Debt, Income Inequality and Macroeconomic Policies: Evidence From South Asian Countries", *Pakistan Journal of Social Sciences*, 36(1), p. 99-108.
- Alkire Sabina and Gisela Robles (2016), (Global Multidimensional Poverty Index 2016), *OPHI Oxford Poverty & Human Development Initiative*, www.ophi.org.uk, 11.05.2017.
- Alvi Eskander and Aberra Senbeta (2012), "Does Foreign Aid Reduce Poverty?", *Journal of International Development*, 24, P. 955-976.
- Arshad Zeshan, Muhammad Zaid and Adnan Latif (2014), "Relative Effectiveness of Foreign Debt and Foreign Aid on Economic Growth in Pakistan", *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 6(1), p. 51-67.
- Asra Abuzar, Estrada Gemma, Kim Yangseon and M.G Quibra (2005), "Poverty and Foreign Aid Evidence from Recent Cross-country Data", *ERD Working Paper: 65*, Asian Development Bank.
- Bahmani-Oskooee Mohsen and Haharouf Oyolola (2009), "Poverty Reduction and Aid: Cross-country Evidence", *International Journal of Social Policy*, 29(5/6), p.264-273.
- Boone Peter (1996), "Politics and The effectiveness of Foreign Aid", *European Economic Review*, 40(2), p. 289-329.
- Calderon Cecilia M., Alberto Chong and Mark Gradstein and (2006), "Foreign Aid, Income Inequality, and Poverty", Inter-American Development Bank, *Working Paper 547*, p.1-30.
- Chong Alberto, Mark Gradstein and Cecilia M. Calderon (2009), "Can Foreign Aid Reduce Income Inequality and Poverty?", *Public Choice*, 140, p. 59-84.
- Ekpo Akpan H. and Elijah Udo (2015), "Public Debt, G and Poverty Reduction in a Failed State: Nigeria 1970-2011", *Journal of Business and Economics*, 6(5), p. 944-957.
- Feeny Simon (2003), "The Impact of Foreign Aid on Poverty and Human Well-being in Papua New Guinea", *Asia Pacific Development Journal*, 10(2), p. 73-93.
- Görgülü Mehmet Emre (2016), "Dış Yardımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(5), s. 1292-1322.
- Herzer Dierk and Peter Nunnenkamp (2012), "The Effect of Foreign Aid on Income Inequality: Evidence from Panel Cointegration", *Kiel Working Paper*, No: 1762.

- Ijaiya Gafar T. and Muftau A. Ijaiya (2004), "Foreign Aid and Poverty Reduction in Sub-Saharan Africa: A Cross-country Investigation", *South African Journal of Economic and Management Sciences*, 7(3), p. 542-552.
- Kaya, Ersin (2009), *Yoksullukla Mücadelede Avrupa'nın ve Türkiye'nin Sosyal Yardım Modeli*, Yayınlanmış Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, TC Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Krugman Paul R. (1988), "Financing Versus Forgiving a Debt Overhang", *Journal of Development Economics*, 29(3), p. 253-68.
- Loko Boileau, Montfort Mlachila, Faj Nallari and Kadima Kalonji (2003), "The Impact of External Indebtedness on Poverty in Low-income Countries", *IMF Working Paper*, WP/03/61.
- Masud Nadia and BorianaYontcheva (2005), "Does Foreign Aid Reduce Poverty? Empirical Evidence from Nongovernmental and Bilateral Aid", *IMF Working Paper*, WP/05/100.
- Mba Peter N., Meriel Alali Bell-Gam and Peter S. Ubi (2012), "Interplay of Foreign Aid, External Debt and Economic Growth: The Nigeria Experience", *International Journal of Economics and Finance*, 4(8), p. 177-185.
- Nguena Christian-Lambert (2014), "External Debt Origin, Capital Flight and Poverty Reduction in the Franc Zone: Does the Economic Consequences of Sino-African Relationship Matter?", African Governance and Development Institute, *AGDI Working Paper WP/16/04*.
- Oyedele Stephen Oloruntoba, Apollos Ajevata Emerah and Samson Ogege (2013), "External Debt, Debt Servicing and Poverty Reduction in Nigeria: An Empirical Analysis", *Journal of Economics and Sustainable Development*, 4(19), p. 174-179.
- Philip Olofin O. (2013), "Foreign Aid and Poverty Level in West African Countries: New Evidence Using a Heterogeneous Panel Analysis", *Australian Journal of Business and Management Research*, 3(4), p.9-18.
- Sachs Jeffrey D., John W. McArthur, Guido Schmidt-Traub, Margaret Kruk, Chandrika Bahadur, Michael Faye and Gordon McCord (2004), "Ending Africa's Poverty Trap", *Brookings Papers on Economic Activity*, 35(1), p. 117-240.
- Saungweme Talknice and Shylet Mufandaedza (2013), "An Empirical Analysis of the Effects of External Debt on Poverty in Zimbabwe: 1980-2011", *International Journal of Economic Research*, 4(6), p.20-27.
- Senbeta Abera (2009), "Three Essays on Foreign Aid, Poverty and Growth", *Dissertations Paper 723*, Western Michigan University, <http://scholarworks.wmich.edu/dissertations>: 21.04.2017.
- The World Bank (2017a), *International Debt Statistics*, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/25697/.pdf>, 29.03.2017.
- The World Bank (2017b), World Development Indicators, <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>, 29.03.2017.
- Ugwuegbe Sebastine Ugochukwu, I.G Okafor and Christian Azino Akarogbe (2016), "Effect of External Borrowing and Foreign Aid on Economic Growth in Nigeria", *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 6(4), p. 155-175.
- Umaru Aminu, Ahmadu Aminu Hamidu and Salihu Musa (2013), "External Debt and Domestic Debt Impact on the Growth of the Nigerian Economy", *International Journal Educational Research*, 1(2), p. 70-85.
- UNDP (United Nations Development Programme) (2016a), Human Development Report 2016,

http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf,
30.03.2017.

UNDP (United Nations Development Programme) (2016b), Human Development Data (1990-2015), <http://hdr.undp.org/en/data>, 30.03.2017.

Woldekidan Hana (2015), "The Role of Foreign Aid in Reducing Poverty: Time Series Evidence from Ethiopia", *Journal of Economics and International Finance*, 7(3), p. 59-71.

Wooldridge, Jeffrey M. (2001), *Econometric Analysis of Cross Section and Panal Data*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts London, England, <https://jrvargas.files.wordpress.com/>, 01.04.2017.

Yanar, Rüstem ve Ahmet Şahbaz (2013), "Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşmenin Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkileri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(3), s. 55-74.

Ek 1: Araştırma Kapsamındaki Ülkeler

Afghanistan	Ghana	Pakistan
Albania	Guinea	Palestine, State of
Argentina	Guinea-Bissau	Peru
Armenia	Guyana	Philippines
Azerbaijan	Haiti	Rwanda
Bangladesh	Honduras	Saint Lucia
Barbados	India	Sao Tome and Principe
Belarus	Indonesia	Senegal
Belize	Iraq	Serbia
Benin	Jamaica	Sierra Leone
Bhutan	Jordan	Somalia
Bolivia	Kazakhstan	South Africa
Bosnia and Herzegovina	Kenya	South Sudan
Brazil	Kyrgyzstan	Sudan
Burkina Faso	Lao People's Democ. Rep.	Suriname
Burundi	Lesotho	Swaziland
Cambodia	Liberia	Syrian Arab Rep.
Cameroon	Libya	Tajikistan
Central African Republic	Madagascar	Tanzania
Chad	Malawi	Thailand
China	Maldives	Republic of Macedonia
Colombia	Mali	Timor-Leste
Comoros	Mauritania	Togo
Congo	Mexico	Trinidad and Tobago
Congo Democratic Rep.	Moldova	Tunisia
Côte d'Ivoire	Mongolia	Turkmenistan
Djibouti	Montenegro	Uganda
Dominican Republic	Morocco	Ukraine
Ecuador	Mozambique	Uzbekistan
Egypt	Namibia	Vanuatu
Ethiopia	Nepal	Viet Nam
Gabon	Nicaragua	Yemen
Gambia	Niger	Zambia
Georgia	Nigeria	Zimbabwe